

Grinden i Dachau

**Sex essäer om
det tidlösa hatet
mot judarna**

Björn Wiman

fri tanke

Innehåll

Antisemitismens tid	13
Berlin–München tur & retur.....	47
Grinden i Dachau.....	75
Kulturens skymning.....	109
Det människofientligas frammarsch	149
Pogromernas tid.....	185
Om källor och litteratur.....	215

Antisemitismens tid

DET ÄR EN VANLIG femtioårsfest i Sverige. Handtextade placeringskort. Presentabel stämning. Lammfilé med potatisgratäng.

I takt med att vinet töms stiger stämningen. Tungors och tankars band lossas, yrkeserfarenheter börjar utbytas. En av bordsgrannarna, en välmående man i sina bästa år, uppvisar ett särskilt intresse för mitt arbete som redaktör på en tidning som ägs av familjen Bonnier. Nu vill han veta om det är sant att de »många journalister som är judar« håller ihop och hjälper varandra till framskjutna positioner på tidningen.

Det finns inget illvilligt i frågeställningen. Hans ton präglas av uppriktig nyfikenhet.

Jag försöker undvika det pinsamma i situationen genom att säga att jag inte noterat förekomsten av någon särskild övervikt av medarbetare med judisk bakgrund och följaktligen inte heller några sådana tendenser. Men mannen insisterar. Inom sitt yrkesområde, säger han sig ha märkt, håller »judarna« alltid ihop på ett sätt som inverkar negativt på konkurrensen för de andra. De har en särskild »anda« och hjälper varandra till framgångar som de annars inte skulle ha

kommit i åtnjutande av. Som ickejude upplever han sig exkluderad från denna gemenskap.

Vid denna tidpunkt har en och annan runt bordet börjat skruva på sig.

Jag genmäler att historien har visat på det riskabla med den sortens fantasier om hur judar intrigerar, smider ränker och skaffar sig otillbörligt inflytande i samhället. Sådana föreställningar måste kallas vid sitt rätta namn: antisemitism.

Mannen blir rasande. Sitter jag och säger att han är antisemit?! Jag förklarar att så inte är fallet, men att det speciella med antisemitiska fördomar är att de har en förmåga att dyka upp också i munnen på människor som inte tror sig hysa dem. Vidare framhärdar jag i att antijudiska stämningar reproduceras bland annat genom denna typ av till synes oskyldiga insinuationer och att ingen av oss är helt immun mot detta gift. Just därför borde man vara medveten om dem – och extra försiktig.

Det är nu helt tyst vid bordet. Blickar börjar flacka, en kvinna försöker sig på att medla. Något ligger det väl ändå i det, menar hon, även om man inte borde generalisera. Man behöver ju inte bli hysterisk bara för att någon frågar, menar en annan. Ett högtidstal till jubilarerna räddar resten av kvällen.

Ett par månader senare hör jag historikern Steven Beller tala på Bokmässan i Göteborg. Antisemitismen i den tappning som vi såg den före och under Förin-

telsen, menar han, har länge legat kastad på historiens soptipp. Men den har inte varit uppbränd. Vem som helst har kunnat gå dit och plocka upp den.

*

Händelserna ovan utspelade sig i början av 2010-talet. Steven Bellers tes har sedan dess blivit grundligt bevisad. Myten om judarna som roten till allt ont må vara världens äldsta berättelse. Men den har en unik förmåga att ta plats i det moderna samhällets medvetande.

Det visar sig i snart sagt alla de stora globala skeendena som har dominerat det senaste årtiondet. Flyktingströmmarna. Demokratins kris. Covidpandemin. Rysslands krig mot Ukraina. Terrorn och kriget i Mellanöstern.

För den som lever i ovetskap om antisemitismens sätt att fungera kan detta verka överraskande. Coronaviruset, exempelvis, uppstod av allt att döma på en djurmarknad i Kina, såvitt bekant utan en enda person av judisk trosåskådning inom synhåll. Just därför var det ett skolboksexempel på hur antisemitismen fungerar. Redan under pandemins inledning förekom konspirationsteorier om att viruset skulle ha skapats och spritts av judiska grupper för att stärka judarnas inflytande över världsekonomin. På internet florerade bilder av stereotypiska »judar« i skägg och stora näsor som använde viruset som trojansk häst för att nästla sig in i olika sammanhang. Här fanns memes av vi-

ruspartiklar som »judar« avbildade som i nazisternas propagandatidning *Der Stürmer* på 1930-talet. Det anspelades på myten om judarnas girighet och att judiska aktörer skulle utnyttja viruskrisen för att tjäna pengar på ett kommande vaccin eller profitera på turbulensen på finansmarknaden.

Också i samband med Rysslands anfallskrig mot Ukraina några år senare hamnade judarna i en ny och fiktiv roll. Lögner om judar har haft en central plats i rysk politik sedan de fick skulden för mordet på tsar Alexander II på 1800-talet. Efter segern över Nazityskland i andra världskriget genomförde Josef Stalin en antisemitisk kampanj, där judar anklagades för att vara »rotlösa kosmopoliter« och många judiska intellektuella fängslades. Under senare år har Vladimir Putins regim förbjudit ett antal judiska organisationer och tillåtit antisemitiskt hatspråk att grassera på de statskontrollerade tv-kanalernas sociala medier. Efter det fullskaliga anfallet mot Ukraina 2022 har den tidigare ryske överrabbinen lämnat landet, i sällskap med så många som en åttondel av Rysslands judiska befolkning.

Samtidigt orerar den ryska statsledningen om att skälet till kriget är att man vill »avnazifiera« Ukraina. Vladimir Putin själv påstår att landet styrs av »ett gäng knarkare och nynazister«. Genom att på detta sätt anspela på nazismen och Förintelsen försöker man demonisera Ukraina i det ryska folkets ögon.

Allt är förstås medvetna lögner. Att Ukrainas demokratiskt valde president Volodymyr Zelenskyj, som själv är jude och har familjemedlemmar som mördades i Förintelsen, skulle vara nazist är ett bisarrt påfund även med Kremls mått mätt. Den ryska statsledningen invänder att många nazister var judar och tonar ner antisemitismens betydelse i den nazistiska ideologin. Utrikesministern Sergej Lavrov talar om att »Hitler också hade judiskt blod« och att »de värsta antisemiterna oftast är judar«. Vladimir Putin själv har kastat antisemitiska gliringar mot sin tidigare rådgivare Anatolij Tjubajs som har judisk bakgrund och flydde till Israel efter det ryska anfallet mot Ukraina. I en intervju har Putin hävdat att de »västliga sponsorerna« av Ukrainas regering medvetet valt en judisk president i Kiev för att »kamouflera« den ukrainska regimens »omänskliga natur«. Flera historiker pekar på hur lögnerna utgör ett hån mot de verkliga offren för nazismen och att de är ett exempel på antisemitism i en av dess lömskaste former, förvridning av sanningen om Förintelsen. Den ryska desinformationens visar tydligt hur antisemitismen alltid kan plockas upp från historiens soptipp i nya och fantasifulla former.

Ännu en kraftfull återuppståndelse fick antisemitismen i och med Hamas blodiga massaker på judar i Israel hösten 2023 – helt enligt det mönster som visar att antisemitismen i världen alltid ökar i samband med konflikter och krig mellan Israel och dess

fiender i Mellanöstern. Bara en månad efter massakern och Israels krig mot Hamas hade antalet antisemitiska hatbrott i världen ökat med siffror som saknar motstycke. I Frankrike registrerades 1 000 hatbrott mot judar inom loppet av en månad, i London ökade de med 1353 procent på två veckor. I flera städer klottrades Davidsstjärnor på judars hem, en synagoga i Berlin utsattes för en attack med en brandbomb. Från Spanien rapporterades att judiska butiker och synagogor attackerades och i Österrike skändades en judisk gravplats. Vid judiska skolor, synagogor och andra platser med judisk koppling i Europa stärktes säkerheten. »Ett sådant judehat som visat sig sedan den 7 oktober har vi inte sett på årtionden i Tyskland«, sade den tyska regeringens särskilda kommissionär mot antisemitism.

Också i Sverige ledde kriget till att livet förmörkades för många judar. Direkt efter massakern spreds filmer på sociala medier som visade hur massmordet på civila israeler firades och bejublades på gatorna i svenska städer. Antalet anmälda antisemitiska hatbrott ökade, den första månaden med 46 procent. Judiska evenemang ställdes in och säkerheten höjdes vid de sammankomster som genomfördes. Polisens nationella operativa avdelning uttryckte oro för att hotbildningen mot judiska grupper förvärrades. Fientligheten gick från muntliga hot till handling. I Malmö hittades en bombattrapp och ett hakkors utanför en judisk

bostad, och utanför synagogan brändes en israelisk flagga – ett klassiskt exempel på hur judar kollektivt skuldbeläggs för något de inte kan påverka.

*

Det var den tyske journalisten och agitatorn Wilhelm Marr som i en skrift med den mångordiga titeln *Der Sieg des Judenthums über das Germanenthum: Vom nicht confessionellen Standpunkt aus betrachtet* – »Judarnas seger över germanerna, betraktad från en ickereligjös ståndpunkt« – myntade begreppet antisemitism. Detta skedde så sent som 1879. Men själva ordet är bara en mer salongsfälig språkdräkt för ett fenomen som existerat i århundraden.

Hat och fientlighet mot judar förekom så långt tillbaka som på 300-talet f.Kr., då judarnas tro på en enda Gud var en källa till konflikt med de omgivande religionerna. Det egentliga judehatets urscen finns dock i Bibeln, i berättelsen om Jesus död och judarna som de trolösa kristusmördarna. Det är denna bild som den tidiga kristna kyrkan exploaterar när den etablerar sig i opposition mot judendomen – och det är den som lever vidare i dag.

I Johann Sebastian Bachs körverk *Johannespassionen* får den antijudiska propaganda som finns inskriven i Nya testamentets text musikaliskt eldunderstöd av kompositörens toner. »Korsfäst! Korsfäst!« skanderar kören av blodtörstiga »judar« inför Pilatus, ackom-